

Реалізація міжнародно-правових норм щодо поводження з військовополоненими під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України

Резюме. Стаття спрямована на виокремлення особливостей міжнародно-правового регулювання поводження з військовополоненими та реалізації таких норм під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. Зокрема, увага акцентується на захисті від фізичного та психологічного насильства, недоторканості особистості та доступі до медичної допомоги. Дослідження підкреслює необхідність поваги до гідності та прав військовополонених, незалежно від їхньої національності, статі чи політичних переконань.

Ключові слова: Міжнародне гуманітарне право; Женевські конвенції; збройні конфлікти; військовополонені.

Постановка проблеми. Україна протягом тривалого часу як мирна держава, не приєднана до жодного військового блоку, імплементувала міжнародне гуманітарне право (МГП) через ратифікацію низки міжнародних угод. З початком широкомасштабної збройної агресії РФ проти України проблема набула нової актуальності. Хоча Україна підписала кілька міжнародних договорів, які зобов'язують дотримуватися норм МГП щодо військовополонених, ці норми не були належним чином відображені в національному законодавстві.

Проблема щодо катувань українських військовополонених у РФ є надзвичайно серйозною та потребує міжнародної уваги. За даними Міжнародної місії ООН в Україні, 95 % українських військовополонених, які опинилися в російських тюрмах чи інших місцях утримання, зазнають жорстокого поводження або катувань. Ця інформація свідчить про систематичне порушення МГП, включаючи Женевські конвенції, які захищають права військовополонених.

Подібні дії можуть бути класифіковані як воєнні злочини, і важливо, щоб міжнародна спільнота активно займалася розслідуванням та притягненням винних до відповідальності. Україна, зі свого боку, має продовжувати звертатися до міжнародних судів та організацій, аби домогтися справедливості для своїх громадян, а також вимагати введення додаткових санкцій проти РФ.

Проблема також включає питання морального стану військових, які перебувають у полоні, а також вплив на їхні сім'ї та близьких. Необхідними для міжнародної спільноти є дії, які будуть спрямовані на максимально високий рівень позитивної

реалізації міжнародних норм щодо поводження з військовополоненими.

Загальний аналіз показує, що проблема катувань українських військовополонених у РФ є глибоко вкоріненою та систематичною. Вона виходить за межі окремих випадків і має широкомасштабний характер, що свідчить про серйозні порушення МГП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з питань проблематики реалізації норм міжнародного права щодо поводження з українськими військовополоненими під час широкомасштабного вторгнення РФ в Україну, вказує на низку тривожних тенденцій, підтверджених як міжнародними організаціями, так і українськими урядовими структурами та правозахисними організаціями [1]. У науковій роботі [2] висвітлюється особливість кримінальної відповідальності за порушення законів і звичаїв війни, проблеми формулювання ст. 438 Кримінального Кодексу України активно обговорюються в наукових колах, тому, з огляду на наукову цінність, дослідження допомагає як теоретично, так і практично зрозуміти складності кваліфікації та притягнення до відповідальності за такі злочини, що є критично важливим для забезпечення справедливості та верховенства права.

У роботі [3]:

розкрито статус військовополонених у міжнародному праві та українському законодавстві;

проведено аналіз законопроектних пропозицій щодо кримінальної процесуальної процедури забезпечення обміну військовополонених;

розтлумачені зміни та доповнення до Кримінального кодексу України та

Кримінального процесуального кодексу України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених щодо скасування запобіжного заходу, зупинення досудового розслідування та судового провадження.

У роботі [4] розглянуто основні міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених та нормативно-правові акти, які їх регулюють.

Проте залишається малодослідженою проблема реалізації міжнародно-правових норм щодо поводження з військовополоненими під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, зважаючи на численні факти катувань українських військовополонених у РФ.

Мета статті полягає в аналізі реалізації міжнародно-правових норм щодо поводження з військовополоненими під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, з урахуванням систематичних порушень норм МГП щодо українських військовополонених у РФ, випадків катувань та жорстокого поводження.

Виклад основного матеріалу. Принципи Женевських конвенцій, встановлюють основні правила для захисту осіб, що не беруть участі у бойових діях, включаючи військовополонених. Це включає право на гуманне поводження, медичну допомогу. Заборона насильства та катувань МГП настійно забороняє будь-яке насильство, жорстокість або катування над військовополоненими, містить такі принципи:

обов'язок надання медичної допомоги, військовополонені мають право на медичну допомогу безпосередньо після захоплення та протягом усього періоду військового полону;

заборона колективного покарання – це означає, що військовополонені не можуть бути піддані покаранню за дії, що не мають прямого відношення до їхньої участі у конфлікті;

право на справедливий суд – військовополонені мають право на об'єктивний суд з визначенням їх статусу та дотриманням їхніх прав відповідно до МГП [5].

Наведені принципи є важливими для забезпечення гуманного та законного поводження з військовополоненими під час будь-якого конфлікту. Вони є невід'ємною частиною міжнародного співтовариства та норм гуманності, що сприяє:

забезпеченню комунікації – важливо мати механізми для зв'язку з міжнародними гуманітарними організаціями, такими як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, а також з правозахисними групами, які можуть надавати допомогу в обробці військовополонених;

подальшому обміну військовополоненими – після припинення військових дій важливо встановити механізми для обміну військовополоненими і їх повернення до домівок, що може потребувати спеціальних домовленостей і посередництва міжнародних організацій;

психологічній підтримці – війна та військовополонення можуть сильно психологічно вплинути на особу, тому важливо забезпечити психологічну підтримку для військовополонених, а також їх родин та спільнот [6].

Цих принципів потрібно дотримуватися незалежно від учасників конфлікту чи рівня збройної агресії. Вони покликані забезпечити гуманне та етичне поводження з військовополоненими, у тому числі, під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України.

Заборона катувань в міжнародному праві. Заборона катувань є однією з небагатьох абсолютних та обов'язкових норм міжнародного права (*jus cogens*), яку визнали і прийняли більшість держав, і яка застосовується в умовах миру, під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів та окупації. На універсальному рівні системи захисту прав людини катування забороняється згідно з Конвенцією проти катувань, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1984 року, яка набула чинності в 1987 році.

У часи збройних конфліктів Конвенція проти тортур залишається актуальною, оскільки не передбачає жодних відступів, навіть під час війни. Згідно з цією Конвенцією, катування визначається як будь-яка дія, спрямована на навмисне заподіявання сильного фізичного або морального болю чи страждання будь-якій особі з метою отримання від неї визнання чи інформації, покарання за дії, за які її або іншу особу підозрюють, а також злякати чи примусити будь-яку особу чи третю особу з будь-якої причини, в тому числі на ґрунті дискримінації будь-якого виду.

Під час визначення поняття катування Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) керується не лише Конвенцією проти

катувань, але й статтею 1 Резолюції 3452, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН від 9 грудня 1975 року. Згідно з цією резолюцією, “катування являє собою посиленій та умисний вид жорстокого, нелюдського чи принижуючого гідність поведження і покарання” [7].

Під час кваліфікації катування суди беруть до уваги мету вчиненого діяння, ступінь жорстокості та інші обставини, які можуть мати значення для конкретної справи. Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження є одним із основних принципів МГП. Цей принцип відтворюється у спільній третій статті чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [8].

МГП належним чином забороняє будь-які форми тортур чи біологічних дослідів над особами, які вже не можуть брати участь у бойових діях (*hors de combat*), зокрема, пораненими або хворими військовослужбовцями, відповідно до статті 12 Женевської конвенції I. Також, згідно з аналогічним положенням статті 12 Женевської конвенції II, такі заборони розповсюджуються на поранених, хворих і осіб, які постраждали від корабельної аварії.

Згідно з *Женевською конвенцією III* про статус військовополонених, стаття 17 забороняє будь-які форми фізичних чи моральних тортур або будь-який примус до військовополонених з метою отримання від них будь-яких відомостей. Також, стаття 87 тієї ж конвенції забороняє застосування будь-яких колективних покарань за індивідуальні діяння, тілесних покарань, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-яких форм тортур або проявів жорстокості щодо військовополонених.

У *Женевській конвенції IV* про захист громадянського населення під час війни, стаття 32 також забороняє застосування тортур щодо цивільного населення, яке знаходиться під владою держави-учасниці конфлікту. Ці положення мають на меті захист прав людей під час збройних конфліктів та гарантію їхньої безпеки та гідності. Женевські конвенції 1949 року встановлюють, що тортури є серйозним порушенням гуманітарного права та розглядаються як воєнні злочини. Зокрема, стаття 50 Женевської конвенції I, стаття 51 Женевської конвенції II, стаття 130 Женевської конвенції III та стаття 147 Женевської конвенції IV містять положення, що забороняють тортури та нелюдське поведження з будь-якими

особами, які перебувають у владі або контролі ворожих сил. Ці положення покликані захищати права та гідність осіб, які опинилися у зоні збройного конфлікту.

Так, Правило норм звичаєвого МГП, що було опубліковано Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у 2005 році, визначає, що катування, жорстоке або нелюдське поведження та образа особистої гідності, включаючи принизливе та принижуюче поведження, заборонені. Це правило підкреслює важливість захисту гідності та безпеки осіб, які перебувають у військовому конфлікті або інших ситуаціях збройного конфлікту [9].

Відповідно до Статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), катування та нелюдське поведження, які вчинені в рамках широкомасштабного або систематичного свідомого нападу на будь-яких цивільних осіб, вважаються одними з найсерйозніших злочинів проти людяності. Ця стаття ставить катування та нелюдське поведження у контексті масових злочинів проти людства, які можуть бути переслідувані МКС. Так, Стаття 8 Римського статуту МКС визначає катування як воєнний злочин. Ця стаття включає катування або нелюдське поведження, біологічні експерименти, умисне заподіяння сильних страждань, серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю [10].

Особливості утримання та поведження з військовополоненими у в'язницях РФ. На території РФ можна нарахувати щонайменше два десятки місць, де утримують кілька тисяч полонених українських військовослужбовців. Якщо в перші місяці після початку повномасштабного вторгнення більшість перебували в слідчих ізоляторах і колоніях поблизу українського кордону, то нині українських військовослужбовців переміщують углиб РФ, а на окупованій території відкриваються нові колонії. Водночас умови утримання скрізь жахливі, а ставлення не відповідає гарантіям Женевських конвенцій.

Свідчення колишніх військовополонених ЗС України можуть бути різноманітними і часто відображають драматичні та важкі моменти, які вони пережили в полоні. Багато з них можуть ділитися враженнями про стрес, відчуття втрати, страху та навіть травматичних досвідів. Деякі можуть розповідати про силу та дружбу, які вони виявили в умовах важких випробувань, або про підтримку, яку отримували від побратимів та рідних. Кожна

історія є унікальною і може відобразити індивідуальний досвід та перспективу військовополоненого [11].

Мета Міжнародної місії ООН в Україні полягає у моніторингу та документуванні ситуації з правами людини в Україні, включаючи порушення, пов'язані зі збройним конфліктом. Місія також займається підготовкою звітів, рекомендацій та співпрацею з українськими та міжнародними організаціями для поліпшення стану дотримання прав людини в країні.

Основними завданнями місії є:

збір доказів і свідчень про порушення, включаючи випадки жорстокого поводження, катувань, викрадень, позасудових страт, і насильства стосовно мирного населення та військовополонених;

оцінювання того, наскільки Україна та інші сторони конфлікту виконують свої зобов'язання за МГП і правами людини;

надання урядам, міжнародним організаціям і громадянському суспільству рекомендацій щодо поліпшення ситуації з правами людини та забезпечення відповідальності за порушення;

сприяння діалогу між урядом, громадянським суспільством, і міжнародними організаціями з питань прав людини.

Діяльність Міжнародної місії ООН в Україні має низку недоліків, що обмежують її ефективність:

обмежений доступ до зон бойових дій та окупованих територій ускладнює збір доказів порушень МГП;

місія ООН має обмежені повноваження і не може безпосередньо впливати на прийняття рішень чи застосування санкцій; відсутність можливості оперативного втручання не дає змоги швидко реагувати на порушення прав людини;

діяльність місії залежить від співпраці з державами, що може бути обмеженою;

повільна реакція міжнародного співтовариства на зафіксовані порушення затягує процес забезпечення правосуддя.

Устрій поводження з військовополоненими в Україні, законодавча та нормативна основа. Відкрита збройна агресія РФ проти України, актуалізувала проблему військовополонених, змінивши її акценти з площини формальних міжнародно-правових зобов'язань сторін у сферу конкретної державної політики. Держава Україна, як правонаступниця Української РСР, визнала ратифікацію та приєдналася до Женевської конвенції “Про поводження з

військовополоненими” [12] та її Додаткових Протоколів [13]. Понад це, спеціальним законом від 8 лютого 2006 року Верховною Радою України були зняті всі застереження до окремих статей конвенції, зроблені УРСР ще під час її ратифікації 8 грудня 1954 року [14].

З початку 2002 року в Україні завдання з організації збору, супроводження та охорони військовополонених у період війни чи дії воєнного стану були передані на Військову службу правопорядку. Отже, закон спрямовувався на вирішення питань, пов'язаних із “... зміцненням законності, правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, забезпеченням конституційних прав військовослужбовців ...”, і частково розповсюджувався і на військовополонених армії ворога [15].

Відповідно до одного з основних принципів МГП щодо військового полону, поводження держави-супротивника з полоненим ворогом має відповідати гуманітарним стандартам, які застосовуються до її власних військовослужбовців. Це призвело до відсутності готового нормативного пакету для регулювання питань охорони, розміщення, утримання та забезпечення військовополонених на початку широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року.

Кабінетом Міністрів України 5 квітня 2022 року ухвалено постанову, яка регулює умови утримання та визначає юридичний статус військовополонених. Цей акт демонструє відданість України нормам МГП, зокрема Женевській конвенції про поводження з військовополоненими та додатковому протоколу від 8 червня 1977 року. Документ детально визначає юридичний статус поняття “військовополонений” і підкреслює, що держава несе відповідальність за їхнє утримання, а не окремі особи або військові частини. Військовополоненим забезпечується належне харчування згідно з нормативами, передбаченими в додатках до документа. Крім того, їм надається необхідне матеріально-технічне забезпечення, створюються відповідні побутові умови та забезпечується медичний догляд. Військовополонені мають можливість займатися релігійною, інтелектуальною та фізичною діяльністю [16].

Перші росіяни опинилися в українському полоні вже у день вторгнення, це були два військовослужбовці зі складу ямпільського мотострілецького полку, яких взяли в полон військовослужбовці 93-го

окремого механізованого батальйону [17]. За офіційними даними, у перші дні активного військового протистояння в український полон потрапило приблизно 200 російських військових [18]. Станом на 19 березня 2022 року в українському полоні перебувало 562 російських військовослужбовці [19], а на початку квітня – уже 600 [20]. Ще 6 березня 2022 року радник Офісу Президента України заявив, що через те, що внаслідок бойових дій у полон потрапляють сотні військовослужбовців російської армії, Україна буде змушена створювати для них повноцінні табори [21].

Запровадження устрою військового полону в Україні розпочалося зі спільного наказу міністрів оборони та юстиції від 10 березня 2022 року під номером 85/1117/5 “Про тимчасові заходи з розміщення та тримання військовополонених”. Згідно з цим міжвідомчим нормативним актом в Україні були створені два типи установ для розміщення, утримання й охорони військовополонених – табори та дільниці з тримання. Перші були створені через перепрофілювання окремих закладів Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС України). Другі являли собою окремі ізольовані структурні підрозділи тих самих установ ДКВС України.

Контингент військовополонених, який направлявся до таборів і дільниць, передавався Військовою службою правопорядку в Збройних Силах України (ВСП ЗС України) на підставі письмових рапортів і поіменних списків. Проведення первинної реєстрації військовополонених та охорона дільниць їх утримання в установах ДКВС України цим же наказом покладалася на військовослужбовців ЗС України. Збір і конвоювання військовополонених до таборів і дільниць з тримання в установах ДКВС України мала забезпечувати ВСП ЗС України. Всі гуманітарні потреби бранців, включаючи їх медичне обслуговування та харчування, мали здійснюватися за рахунок видатків Державного бюджету України, передбачених для Міністерства юстиції України, з подальшим відшкодуванням Міністерством оборони України. Практично в кожному пункті цього наказу наголошувалося про необхідність дотримання норм МПП та вимог національного законодавства у ставленні до військовополонених [22].

Здійснюючи свої міжнародно-правові зобов'язання згідно з Женевською конвенцією “Про поводження з військовополоненими”,

Україна 17 березня 2022 року оголосила про створення Національного інформаційного бюро, яке стало органом комунікації з питань утримуваних в Україні військовополонених. Функції Бюро було передано державному підприємству “Український національний центр розбудови миру”, що належить до сфери управління Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій [23].

Ситуація з військовополоненими належала до тих, які потребували термінових дій, перш за все у сфері нормотворчості. Було необхідно негайно розробити та ввести в дію нормативно-правові акти, що регулюють питання поводження з військовополоненими, а також внести зміни до низки чинних законів України. Для виконання цих завдань Кабінет Міністрів України прийняв Постанову від 11 березня 2022 року № 257, якою створено тимчасовий міжвідомчий допоміжний орган – *Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими*. Цей штаб складався з 16 посадовців, представників профільних урядових відомств і президентської вертикалі влади.

У складі штабу також були радник Офісу Президента України, два представники Міністерства реінтеграції тимчасово окупованих територій, а також по одному представнику від Міністерства юстиції, економіки, оборони, внутрішніх справ, закордонних справ, охорони здоров'я. До складу також входили представники Національної поліції, Державної прикордонної служби, Національної гвардії, Збройних Сил України, Служби безпеки України та Апарату Ради Національної безпеки та оборони України [24].

На Координаційний штаб урядом покладалася такі завдання:

сприяння заходам, спрямованим на забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо поводження з військовополоненими;

сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, військових формувань, правоохоронних органів і громадських об'єднань з питань поводження з військовополоненими;

визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо поводження з військовополоненими [24].

Члени Координаційного штабу активно залучались до розгляду та розроблення проєктів нормативно-правових актів з питань

поводження з військовополоненими. Вони також визначали органи, які несли відповідальність за формування зведеної бази військовополонених, організацію їх конвоювання та місць утримання. Серед важливих функцій Координаційного штабу виділялося сприяння дотриманню норм МГП під час допитів полонених військовослужбовців армії ворога, а також внесення пропозицій щодо обміну військовополоненими [24].

Формування юридичної основи для утримання військовополонених відповідно до МГП в Україні. Результатом активної роботи Координаційного штабу стало підготування законопроекту “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов’язаних із військовополоненими в особливий період”. Цей законопроект був проголосований у Верховній Раді 24 березня 2022 року та набрав чинності 1 квітня 2022 року [25]. Цим законом були внесені зміни до правового статусу, поведження та утримання військовополонених в особливий період, і ці положення були включені до цілої низки чинних законів України [26]. Зокрема, Статтю 11 Кримінально-виконавчого кодексу України було доповнено положеннями, які дозволяли, за умови забезпечення ізоляції від засуджених, створювати у виправних колоніях сектори для тримання осіб узятих під варту. Під час дії воєнного стану утримання бранців здійснювалося у дільницях для тримання військовополонених, які утворювалися у виправних колоніях [27].

Стаття 4 Закону України “Про попереднє ув’язнення” була доповнена нормою, яка передбачала тимчасове перебування військовополонених у спеціальних дільницях, призначених для їх утримання. Ці дільниці створювалися на період воєнного стану в слідчих ізоляторах ДКВС України [28].

Статтю 1 Закону України “Про Збройні Сили України” доповнили положенням, згідно з яким з’єднання, військові частини і підрозділи ЗС України могли залучатися до здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період [29].

Закон України “Про оборону України” також було доповнено положеннями, що визначали повноваження Кабінету Міністрів України щодо встановлення порядку тримання військовополонених у період особливого стану та визначення державного підприємства, якому доручається функції

Національного інформаційного бюро. Це бюро відповідає за збір, аналіз та обмін інформацією про військовополонених, а також за ведення їх централізованого обліку [30].

Зміни також стосувалися Закону України “Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України”. Зокрема, його 3-тя стаття була доповнена положенням, що покладало на ВСП ЗС України додаткові повноваження щодо організації збору, супроводження та охорони військовополонених з місць, де вони утримуються після взяття їх в полон, до таборів для тримання військовополонених або дільниць для їх утримання [30].

Зміни також вплинули на положення Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”, зокрема, в частині суб’єктів охорони та переміщення військовополонених, що були захоплені внаслідок проведення бойових дій [10].

Зміни до Закону України “Про правовий режим воєнного стану” включали в себе додаткову Статтю 151, яка надавала Кабінету Міністрів України повноваження у сфері формування та реалізації державної політики стосовно утримання військовополонених. Ця стаття передбачала утворення таборів, визначення порядку утримання військовополонених і затвердження відповідного положення [31]. Ключовим кроком у формуванні нормативно-правової бази для утримання військовополонених відповідно до МГП було прийняття відповідного підзаконного акта Урядом України. Уряд схвалив необхідний документ, відомий як “Порядок тримання військовополонених”, що був затверджений Постановою від 5 квітня 2022 року № 413 [32].

Згідно з постановою, утримання військовополонених повинно було фінансуватися за рахунок резервного фонду державного бюджету. Міністерство юстиції України отримало завдання визначити та перепрофілювати установи виконання покарань ДКВС України для створення таборів для тримання військовополонених. Також було передбачено утворення окремих дільниць для тримання військовополонених в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. Міністерство юстиції також було зобов’язане організувати розміщення, тримання, охорону та медичне забезпечення військовополонених у місцях їх утримання.

Міністерство закордонних справ України відповідало за організацію зовнішніх відносин з іноземними державами та

міжнародними організаціями щодо тримання та повернення військовополонених. Міністерство інфраструктури України забезпечувало координацію заходів з перевезення військовополонених і надавало їм послуги поштового зв'язку. У співпраці з Міністерством оборони України та за погодженням із Міністерством юстиції України ці два міністерства організували супроводження військовополонених до таборів та дільниць для їх тримання. Протягом тижня з моменту отримання інформації про прибуття військовополонених до таборів та дільниць, органи Міністерства внутрішніх справ України мали організувати фотографування, дактилоскопічний облік і реєстрацію генетичних ознак бранців.

В Україні базовим правовим документом, що встановлює загальні вимоги щодо утримання військовополонених згідно з нормами МГП під час війни та частково у відновлювальний період після припинення бойових дій, є “Правила тримання військовополонених”. Цей документ повністю базується на положеннях чинної Женевської конвенції та передбачає гуманне ставлення до військовополонених. Він надає захист від будь-яких форм насильства, репресій, жорстокого поводження та тортур, а також забороняє будь-яке образливе, принизливе ставлення, залякування, цікавість громадськості, безпідставні засудження, забезпечуючи повагу до гідності та особистості кожного військовополоненого.

У “Правилах тримання військовополонених”, що охоплюють 14 розділів, детально викладено різноманітні аспекти, які стосуються утримання бранців, серед них:

загальні принципи та організація таборів для тримання військовополонених;

процедури прийому військовополонених до таких таборів і дільниць, забезпечення їх участі у різних юридичних процедурах, включаючи слідчі дії та судові процеси;

норми та стандарти щодо харчування, матеріального забезпечення та медичного обслуговування військовополонених;

умови їх залучення до праці та застосування дисциплінарних заходів;

забезпечення їх прав на релігійні обряди, інтелектуальні потреби та інші особисті права;

організація листування, отримання посилок, проведення телефонних розмов та особливості управління питаннями поховань,

репатріації, госпіталізації в нейтральні країни, а також звільнення військовополонених;

особливості функціонування дільниць для утримання військовополонених [33].

У другій половині травня 2022 року Координаційний штаб відчув зміни, які відбилися на його діяльності. Влада прийняла рішення про посилення неопублічного аспекту його функціонування з метою активізації процесу обміну військовополоненими, спрямованого на швидше повернення українських бранців з російського полону. Відповідно до цього рішення, 28 травня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 633, що змінила порядок формування керівного складу Координаційного штабу, передавши функції керівництва Головному управлінню розвідки Міністерства оборони України [34].

Прийняття та введення в дію Закону України від 24 березня 2022 року “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов’язаних із військовополоненими в особливий період” та Постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413 “Про затвердження Порядку тримання військовополонених” створили базу для національного законодавства з питань військового полону менше ніж за місяць з моменту початку повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну. Українське законодавство у цій сфері є сучасним і повністю відповідає “букві закону” МГП.

Згідно з чинним українським законодавством, сфера військового полону, хоч і віднесена до компетенції органів юстиції, але відокремлена від її пенітенціарної складової. Це принципове рішення свідчить про те, що Україна вживає заходів для концентрації та утримання військовополонених армії противника не з метою покарання їх за участь у агресивній війні, а лише для недопущення їх подальшої участі в бойових діях. У питаннях конвоювання, реєстрації та обліку полонених відповідальність несуть військові та органи внутрішніх справ [35].

Загальні принципи поводження з військовополоненими під час збройного конфлікту ґрунтуються на дотриманні міжнародних прав людини. Військовополонені мають право на повагу до своєї гідності, недоторканність особистості і людське ставлення. Виконання міжнародних стандартів у поводженні з полоненими є

обов'язковим для всіх сторін конфлікту. Гуманне поводження з військовополоненими включає достатнє харчування, медичну допомогу та захист від фізичного та психологічного насильства.

У межах збройного конфлікту військовополонені мають право на доступ до міжнародних гуманітарних організацій, таких як Червоний Хрест або Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Ці організації забезпечують захист і підтримку військовополоненим, гарантуючи їхні основні потреби та захист від будь-яких форм зловживання.

Згідно з міжнародним правом, катування та будь-які форми недоліків заборонені. Усі сторони конфлікту зобов'язані утриматися від будь-яких проявів фізичного та психологічного насильства над військовополоненими. Після завершення збройного конфлікту всі військовополонені мають бути негайно повернуті на їхній домашній ґрунт. Крім того, їм необхідно надати психологічну та соціальну підтримку для успішної реінтеграції в суспільство.

Ці висновки є ключовими для створення сприятливих умов для військовополонених та забезпечення їхнього захисту та гідного поводження під час збройних конфліктів. Забезпечення військовополонених правами та захистом відповідно до МГП є важливим етапом у зміцненні прав людини та збереженні гідності в умовах воєнного конфлікту.

Для підвищення ефективності роботи Міжнародної місії ООН в Україні доцільно застосувати такі заходи:

розширення мандату та повноважень місії дасть змогу не лише здійснювати моніторинг, але й активно втручатися у випадках серйозних порушень прав людини, ініціюючи міжнародні санкції або звернення до судових інстанцій, а також надаючи юридичну допомогу жертвам;

поліпшення доступу до окупованих і важкодоступних територій за допомогою переговорів з усіма сторонами конфлікту для забезпечення постійної присутності місії, що сприятиме ефективнішому моніторингу та швидкому реагуванню;

посилення взаємодії з місцевими організаціями та громадянським суспільством через залучення їх до співпраці, створення постійних комітетів для поліпшення координації дій;

підвищення прозорості та звітності, що передбачає збільшення частоти публікацій

звітів місії і їх доступності, а також залучення ширшого кола експертів до розроблення рекомендацій;

залучення додаткових ресурсів і технічної підтримки, що включає збільшення фінансування, надання сучасного обладнання та розширення штату експертів з різних галузей;

поглиблення співпраці з міжнародними організаціями та урядами для посилення міжнародного тиску на сторони конфлікту і більш комплексного підходу до вирішення проблем. Впровадження нових технологій та методів моніторингу, таких як супутникові знімки та цифрові платформи, що дасть змогу поліпшити дистанційний моніторинг;

поліпшення підготовки персоналу місії через додаткове навчання, тренінги, а також забезпечення психологічної підтримки, що підвищить стійкість та ефективність у складних умовах.

Висновок. Дослідження показало, що українське законодавство щодо військовополонених, ратифіковане відповідно до МГП, забезпечує їх захист і відповідне поводження. Воно охоплює питання утримання, медичного забезпечення, правового статусу та прав військовополонених. Україна продовжує вдосконалювати свої нормативно-правові акти, щоб повністю відповідати вимогам МГП, зокрема Женевських конвенцій, і гарантує дотримання прав військовополонених навіть під час широкомасштабної агресії.

Російсько-українська війна постійно виявляє порушення норм МГП з боку РФ у сфері поводження з військовополоненими. Для ефективної протидії таким порушенням необхідно оптимізувати діяльність Міжнародної місії ООН в Україні, що сприятиме посиленню захисту прав військовополонених і забезпеченню відповідальності за їх порушення.

Перспективою подальших досліджень визначено питання формування військового права у комплексну галузь національного законодавства, визначення гарантій реалізації прав військовополонених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник 2-е вид., перероб. і доп. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

2. Гловюк І. Вироки за ст. 438 КК України: Порушення законів та звичаїв війни – з 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/doslidzennia-viroki-za-st-438-kk-ukrayini-porusennia-zakoniv-ta-zvichayiv-viini-z-24-liutogo-2022-roku> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса : Гельветика, 2021. С. 284–291.
4. Кравцов М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електрон. наук. вид. 2023. № 2. С. 398–402. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/71.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).
5. Загальна Декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 23.04.2024).
6. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. 1984. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 23.04.2024).
7. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 23.04.2024).
8. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 23.04.2024).
9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text. (дата звернення: 23.04.2024).
10. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Міжнародні суди, ООН. Статут, Міжнародний документ. Поправки від 17.06.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.04.2024).
11. В російському полоні: що відбувається з українськими військовими за стінами російських тюрем. Медійна ініціатива за права людини. URL: <https://mipl.org.ua/v-rosijskomu-poloni-shho-vidbuvayetsya-z-ukrayinskymu-vijskovomu-zastinamy-rosijskyh-tyurem/> (дата звернення: 23.04.2024).
12. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 03.07.1954 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1954. № 5. Ст. 114. *Зібрання чинних міжнародних договорів України. Офіційне видання.* 1990–1991. Київ : Ін Юре, 2001. Т. 1. 456 с.
13. Про зняття застережень України до Женевських конвенцій про захист жертв війни : Закон України від 12.08.1949 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 22. Ст. 198.
14. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 07.03.2002 р. № 3099-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 32. Ст. 225.
15. Російські полонені працюватимуть на відновлення економіки України – Єнін. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України.* URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3424005-rosijski-poloneni-pracuvatimut-na-vidnovlenna-ekonomiki-ukraini-enin.html> (дата звернення: 23.04.2024).
16. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
17. Стасюк І. Для полонених росіян в Україні створять табори за нормами міжнародного права. *Хмарочос.* URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/03/06/dlya-rosijskyh-polonenyh-v-ukrayini-stvoryattabory-za-normamy-mizhnarodnogo-prava> (дата звернення: 23.04.2024).
18. Обмін полоненими: скільки військових та цивільних вдалося повернути Україні з 24 лютого. *Слово і Діло: Аналітичний портал.* URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/02/07/infografika/susplstvo/obmin-polonenymy-skilky-vijskovykh-ta-cyvilnyh-vdalosya-povernuty-ukrayini-24-lyutoho> (дата звернення: 23.04.2024).
19. В Україні у полоні близько 600 російських військових – Верещук. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України.* URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3448492-v-ukraini-u-poloni-blizko-600-rosijskykh-vijskovykh-veresuk.html> (дата звернення: 23.04.2024).
20. Смірнов Д. В. Україні створено табори для військовополонених. *Ліга. Новини.* 2022. 19 бер. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/v-ukraine-sozdany-lagerya-dlya-voennoplennyh> (дата звернення: 23.04.2024).
21. Про тимчасові заходи з розміщення та тримання військовополонених : наказ Міністерства оборони України та Міністерства юстиції України від 10.03.2022 р. № 85/1117/5. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE37659?an=1> (дата звернення: 23.04.2024).
22. В Україні створено Національне інформаційне бюро з питань військовополонених. *Армія INFORM. Інформаційне агентство МО України.* URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/17/v-ukrayini-stvoreno-nacjonalne-informacijne-byuro-zpytan-vijskovopolonenyh> (дата звернення: 23.04.2024).
23. Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 р. № 257. *Офіційний вісник України.* 2022. № 25. Ст. 1339.
24. В Україні набув чинності Закон щодо правового статусу військовополонених. *Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України.* URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3448436-vukraini-nabuv-cinnosti-zakon-sodopravovogo-statusu-vijskovopolonenyh.html> (дата звернення: 23.04.2024).
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. *Голос України.* 2022. 31 бер. (№ 72).
26. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
(дата звернення: 23.04.2024).
27. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
(дата звернення: 23.04.2024).
28. Про Збройні Сили України : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
(дата звернення: 23.04.2024).
29. Про оборону України : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
(дата звернення: 23.04.2024).
30. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
31. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
32. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-poryadku-trimannya-vijskovopolonениh-413> (дата звернення: 23.04.2024).
33. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
34. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 257 : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.05.2022 р. № 633. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/633-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
35. Потильчак О., Виговський М. Система військового полону в Україні (2022–2023 роки): нормативно-правове забезпечення. *Наукова стаття*. 2023. С. 41–48. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/43171/Potylchak-41-48.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.04.2024).

Стаття надійшла до редакційної колегії 14.05.2024

Implementation of international legal norms regarding the treatment of prisoners of war during the repulse of the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine

Annotation

Ukraine has implemented International Humanitarian Law (IHL) through the ratification of relevant international agreements. With the onset of Russia's large-scale armed aggression against Ukraine, this issue has gained new relevance – the IHL norms obliging the observance of the rules for the treatment of prisoners of war were not adequately reflected in national legislation. Moreover, a general analysis shows that the problem of torture of Ukrainian prisoners of war in Russia is deeply rooted and systematic. It goes beyond isolated incidents and has a large-scale nature, indicating serious violations of IHL.

The purpose of this article is to analyze the implementation of international legal norms regarding the treatment of prisoners of war during the repulse of Russia's large-scale armed aggression against Ukraine, taking into account the systematic violations of IHL norms regarding Ukrainian prisoners of war in Russia, cases of torture and cruel treatment.

The goal of *the UN International Mission in Ukraine* is to monitor and document situations regarding violations of IHL norms related to the armed conflict, including:

- collecting evidence and testimonies of violations, including cases of cruel treatment, torture, kidnapping, extrajudicial executions, and violence against civilians and prisoners of war;
- promoting dialogue between the government, civil society, and international organizations on human rights issues.

The study has shown that Ukrainian legislation on prisoners of war, ratified in accordance with IHL, ensures their protection and appropriate treatment. It covers issues of detention, medical care, legal status, and rights of prisoners of war. The article proposes measures to increase the effectiveness of the UN International Mission in Ukraine.

Keywords: International humanitarian law; Geneva Conventions; armed conflicts; prisoners of war.